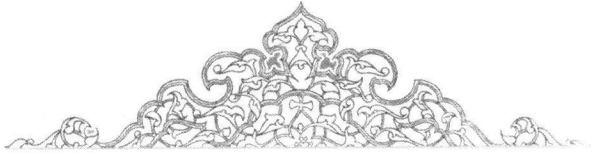

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خاورشناسان و حدیث شیعه

(پژوهش برتر قرآنی کشور در سال ۱۳۹۴)

علی حسن نیا

عضو هیئت علمی دانشگاه شاهد

سرشناسه: حسن نیا، علی، ۱۳۵۹-
عنوان و نام پدیدآور: خاورشناسان و حدیث شیعه / علی حسن نیا.
مشخصات نشر: مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری: ۲۹۴ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۶-۰۳۷۰-۰
وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا.
موضوع: احادیث شیعه -- نقد و تفسیر.
موضوع: حدیث -- تاریخ.
موضوع: خاورشناسان -- دیدگاه دربارهٔ احادیث.
شناسه افزوده: بنیاد پژوهشهای اسلامی.
ردۀ دیوبی: ۲۹۷ / ۲۱۲
ردۀ کنگره: BP ۱۲۸
شماره کتاب‌شناسی ملی: ۵۸۷۸۶۷۳

بنیاد پژوهش‌های اسلامی
آستان قدس رضوی

خاورشناسان و حدیث شیعه

علی حسن نیا

ویراستار علمی: محمدرضا بهادری
ویراستار ادبی: سید جلال قیامی میرحسینی
حروف‌نگار: علی برهانی
طراح جلد: نیما نقوی

چاپ اول: ۱۳۹۸ / ۲۰۰ نسخه، وزیری / بها: ۵۰۰۰۰۰ ریال
چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، مشهد: صندوق پستی ۳۶۶-۹۱۷۳۵
تلفن و دورنگار واحد فروش بنیاد پژوهش‌های اسلامی: ۰۵۱-۳۲۲۳۰۸۰۳
◆ این اثر برگرفته از رسالهٔ دفاع‌شده در دانشکدهٔ الهیات پردیس فارابی دانشگاه تهران است

www.islamic-rf.ir

info@islamic-rf.ir

◆ حق چاپ محفوظ است ◆

فهرست

- سخن ناشر ۹
پیشگفتار ۱۱

فصل اول: کلیات

- مفهوم شناسی ۱۵
مفهوم «حدیث شیعه» ۱۵
مفهوم «خاورشناسی» ۱۶
مفهوم «روش شناسی» ۱۹
مفهوم «تحلیل انتقادی» ۲۲
پیشینه شناسی ۲۵

فصل دوم: گونه شناسی و تحلیل ساختاری پژوهش ها

- درآمد ۳۰
الگوهای طبقه بندی پژوهش های حدیثی خاورشناسان ۳۰
الگوی اول: دانش محور ۳۲
الگوی دوم: عنوان محور ۳۲
هندسه دانش های حدیثی نزد دانشمندان شیعه و اهل سنت ۳۴
عنوان پژوهی و دسته بندی آثار ۳۸
دسته اول: کلیات حدیث ۴۰
دسته دوم: تاریخ حدیث ۴۲
دسته سوم: فقه الحدیث ۴۵
دسته چهارم: منابع حدیثی ۵۲
دسته پنجم: مطالعات رجالی و سندی حدیث ۵۸
سایر آثار ۶۱

۷۳	گزارش توصیفی برخی آثار
۷۳	کلیات حدیث
۱۰۵	تاریخ حدیث
۱۲۳	فقه الحدیث
۱۲۲	منابع حدیثی
۱۴۶	مطالعات رجالی و سندی حدیث

فصل سوم: تحلیل ادوار تاریخی و روش‌های پژوهش

۱۵۸	درآمد
۱۵۹	ادوار تاریخی پژوهش‌های خاورشناسان در حدیث شیعه از پدیداری تا کنون
۱۶۰	دوره نخست: گام‌های لرزان حدیث پژوهی با رویکرد تبشیری (۱۱۸۶-۱۸۷۴ م)
۱۶۰	نبردهای صلیبی
۱۶۱	ظهور دولت صفوی
۱۶۲	مطالعات نخستین متون روایی شیعه دوازده امامی
۱۶۳	دوره دوم: مطالعات متوازن حداقلی با رویکرد سنتی متن‌گرا (۱۸۷۴-۱۹۷۹ م)
۱۶۳	گلدزیه: پیدایش جریان تشکیک
۱۶۵	همایش استراسبورگ: سرآغاز توجه ویژه به شیعه دوازده امامی
۱۶۵	اتان کلبرگ: آغاز مطالعات مستقل در حدیث شیعه
۱۶۵	دوره سوم: مطالعات مستقل حدیث پژوهی امامیه با رویکرد توجه به ساختارهای درونی شیعه (۱۹۷۹-۲۰۰۰ م)
۱۶۸	شیعه دوازده امامی به مثابه یک جریان سیاسی - فقهی
۱۶۹	شیعه دوازده امامی در مقابل اهل جماعت (سنی)
۱۷۰	توجه به کتب حدیثی مهم شیعه
۱۷۱	نگارش اولین پژوهش جامع در حدیث شیعه
۱۷۲	آغاز مطالعات تخصصی
۱۷۴	دوره چهارم: مطالعات تخصصی نظام‌مند با رویکرد شناخت عمیق شیعه (۲۰۰۰ م تا کنون)
۱۷۴	تاریخ حدیث و مباحث جدید تخصصی
۱۷۶	مبانی و اصول حدیثی شیعه
۱۷۶	آثار مجموعه‌ای
۱۷۷	مطالعات پراکنده و موردی
۱۷۸	روش‌های پژوهشی خاورشناسان در حدیث شیعه
۱۷۸	روش تاریخی
۱۸۰	مطالعات تاریخی با رویکرد تحلیل
۱۸۱	مطالعات تاریخی با رویکرد تحلیل درون‌متنی
۱۸۲	روش تطبیقی

۱۸۳.....	مطالعات تطبیقی با رویکرد تاریخی - تحلیلی
۱۸۴.....	مطالعات تطبیقی با رویکرد تحلیل درون متنی
۱۸۴.....	روش توصیفی
۱۸۴.....	مطالعات توصیفی با رویکرد تاریخی - تحلیلی
۱۸۷.....	مطالعات توصیفی با رویکرد تحلیل درون متنی
۱۸۸.....	مطالعات توصیفی با رویکرد پدیدارشناختی
۱۸۹.....	مطالعات توصیفی با رویکرد ساختارشناسی

فصل چهارم: بازشناسی و تحلیل عرصه‌ها و مسئله‌ها

۱۹۱.....	درآمد
۱۹۲.....	مسئله اصالت در حدیث شیعه
۱۹۳.....	هدف از ظهور حدیث شیعه
۱۹۴.....	درک مفاهیم قرآن
۱۹۴.....	بنای ساختمان هویتی شیعه
۱۹۵.....	پاسبانی از مرجعیت امام
۱۹۶.....	مؤیدبایی از قرآن در توجیه روایت‌های تحریف آن
۱۹۷.....	واقفه و جعل روایت‌های غیبت
۱۹۹.....	تردیدافکنی در روایت‌های غیبت
۲۰۱.....	ظهور واقفه و جعل روایت‌ها
۲۰۲.....	غلوّ و تقیه در روایت‌های شیعی
۲۰۳.....	غالیان و سهم آنان در میراث حدیثی شیعه
۲۱۰.....	تقیه و سهم آن در حدیث شیعه
۲۱۴.....	تردید در اصالت هویت شیعه
۲۱۴.....	خاستگاه شیعه و اثنی عشریه
۲۱۵.....	الهی نبودن امامت و پدیداری اثنی عشریه در دوران غیبت
۲۱۷.....	پیوند میان باطنی‌گری و هویت شیعه
۲۲۰.....	محوریت بخشی به امام در حدیث شیعه
۲۲۰.....	جایگاه سیاسی و اجتماعی امام
۲۲۱.....	جایگاه روایی امام
۲۲۳.....	تدوین حدیث در دوره متقدم شیعه
۲۲۳.....	سرآغاز تدوین حدیث در شیعه
۲۲۵.....	اصول چهارصدگانه و آغاز نگاه‌های حدیثی شیعه
۲۲۷.....	تردید در شمارگان اصول و نویسندگان آن‌ها
۲۲۸.....	بازسازی، تنظیم و تبویب اصول در دوره‌های پسین
۲۲۹.....	نگاه گونه‌گون علمای امامیه به اصول

۲۳۰.....	تدوین جوامع متقدم حدیثی شیعه
۲۳۱.....	آل بویه، فرصت مغتنم در نشر کتب حدیثی
۲۳۲.....	مهم‌ترین جوامع متقدم امامیه
۲۳۳.....	جامع اول: بصائر الدرجات
۲۳۷.....	جامع دوم: کافی
۲۴۱.....	جامع سوم: المحاسن
۲۴۵.....	منابع متأخر حدیثی شیعه
۲۴۶.....	برونر و بحار الأنوار
۲۴۷.....	جایگاه مؤلفان مجموعه‌های حدیثی
۲۴۸.....	رابطه فقه و حدیث
۲۴۹.....	جایگاه روایت‌های فقهی در شیعه
۲۴۹.....	فحص از خبر واحد در دیدگاه فقیه
۲۵۰.....	تغییر تدریجی و آرام حدیث به فقه
۲۵۱.....	اهمیت فقه و فقها در شیعه
۲۵۲.....	نزاع اخباری - اصولی
۲۵۲.....	خبر واحد در نگاه اخباری و اصولی
۲۵۴.....	سهم اخباری‌ها در حدیث شیعه
۲۵۵.....	آغاز مناظره بین اخباری و اصولی
۲۵۶.....	نزاع عقل و سنت

فصل پنجم: بررسی و تحلیل آسیب‌ها و امتیازها

۲۵۹.....	درآمد
۲۶۰.....	آسیب‌های مطالعات خاورشناسان در حدیث شیعه
۲۶۰.....	آسیب‌های روشی
۲۶۱.....	آسیب‌های روش تاریخی
۲۶۳.....	آسیب‌های روش تطبیقی
۲۶۷.....	آسیب‌های منابع
۲۶۷.....	ضعف در منابع
۲۶۷.....	تأثیر پیش‌فرض‌ها بر مطالعات
۲۶۹.....	توجه به منابع قدیمی بدون اصل
۲۷۰.....	آسیب‌های محتوا و نتایج
۲۷۰.....	برخورد گزینشی با روایت‌های امامی
۲۷۱.....	غفلت از ارزیابی‌های سندی
۲۷۲.....	فقدان تخصص‌گرایی و جستجوی کامل

۲۷۴..... امتیازات مطالعات خاورشناسان در حدیث شیعه

۲۷۵..... روشمندی علمی

۲۷۵..... رویکردهای نوین تخصصی

۲۷۶..... تک‌نگاری‌های تخصصی

۲۷۷..... رویکرد خودانتقادی

۲۷۹..... کتابنامه

سخن ناشر

عن عبدالسلام بن صالح الهروي قال: سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ عَلِيَّ بْنَ مُوسَى الرِّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ:
رَحِمَ اللَّهُ عَبْدًا أَحْيَا أَمْرَنَا. فَقُلْتُ لَهُ وَكَيْفَ يُحْيِي أَمْرَكُمْ؟ قَالَ: يَتَعَلَّمُ عُلُومَنَا
وَيُعَلِّمُهَا النَّاسَ، فَإِنَّ النَّاسَ لَوْ عَلِمُوا مَحَاسِنَ كَلَامِنَا لَاتَّبَعُونَا^۱.

حمد و سپاس بی حد خداوند بزرگ و دانا را سزد که غایت آفرینش انسان را معرفت و عبودیت ذات مقدس خود قرار داد و فرمود: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾^۲. درود بر پیامبران الهی به ویژه حضرت خاتم انبیاء محمد مصطفی ﷺ که با تزکیه و تعلیم کتاب و حکمت، زمینه ساز تحقق این هدف متعالی شدند و سلام بر امامان معصوم ﷺ، به خصوص عالم آل محمد ﷺ، حضرت امام علی بن موسی الرضا ﷺ که ستارگان پرفروغ آسمان معرفت و عبودیت اند و راهنمایان بشر در صراط مستقیم معرفت و بندگی، و رحمت خدا بر عالمان و پژوهشگرانی که در طول تاریخ با فراگیری و نشر علوم و معارف اسلامی به احیای امرامامت و ولایت پرداخته و مردم را با زیباییهای فرهنگ

۱. عیون اخبار الرضا ﷺ / ۱ / ۳۰۷؛ از امام رضا ﷺ شنیدم که می فرمود: خدا رحمت کند کسی که امر ما را زنده کند. عرض کردم: امر شما را چگونه زنده کند؟ فرمود: علوم ما را فراگیرد و به مردم بیاموزد، که اگر مردم زیباییهای کلام ما را بدانند از ما پیروی خواهند کرد.

۲. ذاریات / ۵۶: «و جن و انس را نیافریدم مگر برای آنکه مرا بپرستند».

اصیل اهل بیت علیهم السلام آشنا ساخته‌اند.

بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی بر اساس نگاه ژرف تولیت فقید این آستان ملک‌پاسبان در سال ۱۳۶۳ به دستور معظم له تأسیس شد و با الهام از منویات رهبر کبیر انقلاب اسلامی، حضرت امام خمینی ره و دیدگاه‌های حکیمانۀ خلف صالح ایشان، مقام معظم رهبری، حضرت آیه‌الله العظمی خامنه‌ای مدظله‌العالی، و رهنمودهای تولیت معزز با تشکیل گروه‌های پژوهشی و استفاده از نخبگان حوزه و دانشگاه، در راستای تأمین نیازهای فرهنگی جامعه و نظام اسلامی و نسل جوان و زائران بارگاه منور رضوی، به پژوهش و نشر علوم و معارف اسلامی نبوی و سیره اهل بیت عصمت علیهم السلام پرداخته و به فضل الهی به توفیقات ارزنده‌ای دست یافته است.

* * *

بنیاد پژوهش‌های اسلامی
آستان قدس رضوی

پیشگفتار

مطالعات حدیثی خاورشناسان دامنه گسترده‌ای دارد و نگاشته‌های آنان در این حوزه، حجم زیادی از کتابخانه‌های تخصصی حدیث را به خود اختصاص داده است. با پیروزی انقلاب اسلامی ایران، مطالعات حدیثی خاورشناسان رشد چشم‌گیری یافت و هم‌زمان، در کنار رجوع به منابع حدیثی اهل سنت، تحلیل و بررسی متون روایی شیعه، به‌طور ویژه در دستور کار شرق‌شناسان قرار گرفت. میزان این پژوهش‌ها، از ده‌ها رساله، کتاب و مقاله فراتر رفته، و دامنه آن، کم و بیش تمامی انواع شاخه‌های حدیث پژوهی در شیعه را شامل می‌شود.

آگاهی از روش پژوهش، نتایج علمی، دغدغه‌ها و شبهه‌های خاورشناسان به مثابه یک نگاه بیرونی به دین چنان اهمیت دارد که امروزه، بررسی و نقد نوشته‌های آنان به عنوان یک رشته علمی، مورد اهتمام مسلمانان قرار گرفته است.

علی‌رغم آنکه پژوهشگران مسلمان بسیاری به تحلیل و نقد مطالعات خاورشناسی در حوزه قرآن کریم و حدیث همت گماشتند، اما در زمینه شناخت و نقد مطالعات خاورشناسان با تمرکز بر حدیث شیعه فعالیت‌های بسیار اندکی انجام شده است.

کتاب پیش رو، بر اساس ضرورت گفتمان نقد آثار خاورشناسان در زمینه مطالعات حدیثی شیعه، نخست به شناسایی آثار آنان و سپس، به تبیین مسئله‌ها، اندیشه‌ها و مبانی فکری، و جریان‌ها و رویکردهای شرق‌شناسان پرداخته است.

پیش از آغاز، توجه به چند نکته ضروری است:

۱- اساس این پژوهش «حدیث شیعه امامیه» است، بنابراین فرقه‌ها و گروه‌هایی نظیر اسماعیلیه، زیدیه، فاطمیان، متصوفه و علویان، نیز بررسی آثار غیر حدیثی خاورشناسان در خصوص شیعه مورد نظر نبوده‌اند.

۲- به کارهای ترجمه‌ای خاورشناسان در حدیث شیعه؛ مانند برگردان صحیفه سجادیه، نهج البلاغه و کتب اربعه در این کتاب پرداخته نمی‌شود مگر اثری که دارای تحلیل، نقد یا دست‌کم توصیف قابل توجهی باشد؛ نظیر مقدمه و پیام چیتیک بر ترجمه صحیفه سجادیه.^۱

۳- آثار مختصر مانند برخی از مقاله‌های موجود در دایرةالمعارف‌ها، که در یک ستون یا کمتر به مطلبی اشاره داشته‌اند، تا جایی مورد توجه این نوشتارند، که نکته تازه یا مهمی در آن‌ها باشد.

۴- در بین شرق‌شناسان، به نویسندگان ایرانی که به تحقیق و تفحص در حدیث شیعه پرداخته‌اند نیز اشاره شده است. عنوان کردن نام ایشان در جمع خاورشناسان، به این جهت است که نگاه این افراد، فراشیعی و در اقلیم و به سبک و سیاق پژوهش‌های غرب منعکس شده، و تحقیقات ایشان از نظر غربیان، شاخص و دارای جایگاه ویژه‌ای است.

آنچه در این کتاب به آن پرداخته می‌شود، در فصل اول، تعریف مفاهیم پژوهش به همراه مروری کوتاه بر پیشینه مطالعات خاورشناسان در حدیث شیعه است. در فصل دوم تلاش شده است تا با شمارش دقیق و کامل مجموعه اقدامات پژوهشی خاورشناسان در حدیث شیعه، تحلیل درست و منطقی از برآورد آثار آنان صورت گیرد. بدین منظور، ابتدا گفتاری با عنوان «الگوهای طبقه‌بندی پژوهش‌های حدیثی خاورشناسان» ذکر می‌شود و مقصود آن است که به یک دسته‌بندی درست و منطقی از مجموعه فعالیت‌های حدیثی آنان دست یابیم. بر اساس مآخذشناسی و گونه‌شناسی صورت گرفته و نتایج حاصله از آن، نمونه‌هایی از پژوهش‌ها به روش توصیفی گزارش خواهند شد. در نتایج این فصل، به مهم‌ترین

1. Chittick WC. *As-Sahifa Al-Kamilah Al-Sajjadiyya, a Translation: Introduction.*

خاورشناسان در حوزه مطالعات حدیثی شیعه و شاخص‌ترین آثار نیز اشاره می‌شود. در فصل سوم، بازشناسی و تحلیل عرصه‌ها و مسئله‌های خاورشناسان در حدیث شیعه انجام شده است. در این فصل، دو بخش «خاستگاه‌ها، ادوار و تطوّر» و «روش‌شناسی» مطالعات خاورشناسی در حوزه حدیث شیعه بررسی شده است. در بخش نخست، ضمن اشاره به مهم‌ترین افراد و پژوهش‌ها و نیز رویکردهای غالب در هر دوره زمانی، به دنبال شناخت نقاط عطف و مهم، خاستگاه‌ها و جریانات تاریخی و مهم این مطالعات هستیم. دوره‌های زمانی خاورشناسان در حوزه حدیث شیعه را به چهار دوره تقسیم کرده‌ایم و در هر کدام مهم‌ترین جریان‌ها، رویکردها و اندیشه‌ها مورد توجه و تحلیل قرار گرفته‌اند. در بخش روش‌شناسی، ضمن شناخت و برشماری انواع روش‌های پژوهشی به کار برده شده در مطالعات خاورشناسان در حدیث شیعه و ذکر نمونه‌های موردی، انواع رویکردهای روشی که از رهگذر آن، هر خاورشناسی به پژوهش دست یازیده است نیز، مورد مطالعه و تحلیل قرار گرفته است.

در فصل چهارم، با توجه به شاخص‌ترین آثار و اندیشه‌های خاورشناسی در حوزه حدیث شیعه و نیز در نظر گرفتن تطوّر رویکردی و تاریخی و روش‌های پژوهشی ایشان، مهم‌ترین و برجسته‌ترین عرصه‌ها و مسائل فکری مطالعاتی خاورشناسان شناسایی شده، به واکاوی دیدگاه‌های گوناگون، بیان نکته‌های افتراق و اشتراک و نیز برجسته‌سازی موارد نقدخیز پرداخته شده است. در این فصل که با عنوان «بازشناسی و تحلیل عرصه‌ها و مسئله‌ها» آمده، تحلیل و نقد اندیشه‌ها هدف بوده است. بنابراین در این فصل به تحلیل، بررسی و نقد جریان غالب اندیشه‌ای در مطالعات حدیث‌پژوهی شیعه در غرب پرداخته شده است.

در فصل پنجم، آسیب‌ها و امتیازهای فعالیت‌های علمی خاورشناسان در حدیث شیعه بیان شده است. این فصل به دو بخش «آسیب‌ها در مطالعات خاورشناسان در حدیث شیعه» و «نقاط قوت و مزایای خاورشناسان در حدیث شیعه» تقسیم می‌شود. در

پایان لازم است از همه کسانی که در تدوین این اثریاری نمودند، به ویژه استادان ارجمند دکتر علی راد، دکتر حسن رضایی هفتادار، دکتر محمد موسوی مقدم و پروفیسور لولکر^۱ تشکر و قدردانی نموده، از درگاه ایزد منان برای ایشان توفیق روزافزون مسئلت نمایم.

1. Rüdiger lohlker.